

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 784.4.087.6.091:781.66](045)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/84-1-4>

Владислав АЛТУХОВ,

orcid.org/0009-0009-4861-9092

*концертмейстер кафедри естрадного та народного співу
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) jazzpiano1968@gmail.com*

Галина ЗУБ,

orcid.org/0000-0003-3908-032X

*кандидат мистецтвознавства, доцент,
концертмейстер
Харківського державного музичного ліцею
(Харків, Україна) galinazub@gmail.com*

Анастасія АДАМ'ЯН,

orcid.org/0009-0009-7170-5700

*концертмейстер кафедри вокально-хорової підготовки вчителя
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
(Харків, Україна) 2atysunrise@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ КОНЦЕРТМЕЙСТЕРА З ВОКАЛІСТАМИ В КОНТЕКСТІ НАРОДНОПІСЕННОГО ВИКОНАВСТВА

У статті наголошено на актуальності осягнення специфіки роботи концертмейстера у контексті народно-пісенного виконавства, детермінованій його інтенсивним буттям в сучасному культурному просторі України. Мета статті – окреслення специфіки роботи концертмейстера з вокалістами – носіями народної пісенності. Виявлено, що на концептуальному рівні особливості народнопісенного виконавства зумовлюють артистичну відповідальність концертмейстера за збереження сконцентрованого в народній пісенності духовного досвіду нації, спрямованість на активне концептотворення, потребу в осмисленні діалектизмів як чинників акцентуації драматургічно вагомих моментів твору та увиразнення його індивідуалізованої співацької репрезентації. Темброві виміри народнопісенного виконавства є для концертмейстера чинником урахування тембрової виразності й індивідуалізованості тембру співацького голосу для створення гармонійної ансамблевої узгодженості, уваги до акцентуації співакові потреби у фіксації положення гортані, дотримання інтонаційної чистоти тембрової урівноваженості в усі ділянках діапазону голосу. Наголошено, що розбіжності логіки інтонаційного процесу та вербального виміру народної пісні є чинником особливої уваги концертмейстера до фразування. Обґрунтовано, що концептуальна, змістова, образна та виразова концентрованість народної пісні спрямовує діяльність концертмейстера на осягнення значущості специфіки нюансів образно-змістового «рельєфу» народної пісні, емоційного, динамічного, артикуляційного акцентування її смислово значущих лексем та формування їх співвідношення як чинника цілісної драматургії твору. В діяльності концертмейстера при роботі з носіями народної пісенності акцентовано змістову значущість темпової та ритмічної узгодженості партій, формування єдиного хронотопу виконання та спрямування виконавського акту на дотримання міри імпровізаційності виконання, а також створення активного пластичного резонансу з вокалістом та спільного творення емоційного рельєфу твору та його корекції при сценічному виконанні.

Ключові слова: концертмейстер, вокаліст, виконавське мистецтво, народнопісенна традиція, народнопісенне виконавство.

Vladyslav ALTUKHOV,
 orcid.org/0009-0009-4861-9092
 Concertmaster at the Department of Pop and Folk Singing
 Kharkiv State Academy of Culture
 (Kharkiv, Ukraine) jazzpiano1968@gmail.com

Galina ZUB,
 orcid.org/0000-0003-3908-032X
 Candidate of Art Studies, Associate Professor,
 Concertmaster
 Kharkiv State Music Lyceum
 (Kharkiv, Ukraine) galinazub@gmail.com

Anastasiia ADAMIAN,
 orcid.org/0009-0000-7170-5700
 Concertmaster at the Vocal and Choral Teacher Training Department
 Communal Institution "Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy"
 of the Kharkiv Regional Council
 (Kharkiv, Ukraine) 2amysunrise@gmail.com

PECULIARITIES OF THE CONCERTMASTER'S WORK WITH VOCALISTS IN THE CONTEXT OF FOLK SONG PERFORMANCE

The article emphasizes the relevance of comprehending the specifics of the concertmaster's work in the context of folk song performance, determined by its intensive existence in the contemporary cultural space of Ukraine. The purpose of the article is to outline the specifics of the concertmaster's work with vocalists who are carriers of folk songs. It has been found that at the conceptual level, the peculiarities of folk song performance determine the concertmaster's artistic responsibility for preserving the spiritual experience of the nation concentrated in folk songs, the focus on active conceptualization, the need to comprehend dialects as factor of accentuation of dramatically significant moments of the work and the expression of its individualized singing representation. The timbre dimensions of folk-song performance are a factor for the concertmaster to take into account the timbre expressiveness and individuality of the singing voice to create harmonious ensemble coherence, attention to the singer's need to accentuate the position of the larynx, and to observe the intonational purity of timbre balance in all parts of the voice range. It is emphasized that the difference in the logic of the intonational process and the verbal dimension of the folk song are a factor in the concertmaster's special attention to phrasing. It is substantiated that the conceptual, semantic, figurative and expressive concentration of a folk song directs the concertmaster's activity to comprehend the significance of the specifics of the nuances of the figurative and semantic «relief» of a folk song, the emotional, dynamic, articulatory accentuation of its semantically significant lexemes and the formation of their correlation as a factor in the integral drama of the work. In the activity of the concertmaster when working with carriers of folk song, the semantic significance of tempo and rhythmic coherence of the parts, the formation of a single chronotope of performance and the direction of the performance act to observe the degree of improvisation of performance, as well as the creation of an active plastic resonance with the vocalist and the joint creation of the emotion relief of the work and its correction during the stage performance are emphasized.

Key words: concertmaster; vocalist, performing art, folk song tradition, folk song performance.

Постановка проблеми. Перманентна значущість діяльності концертмейстера в контексті буття музичного мистецтва зумовлюється її багатомірністю, дотичністю до сфер фахової освіти та виконавства, до всіх рівнів формування творчої особистості та її професійної самореалізації, до процесів опанування художнього твору та його сценічної репрезентації. Закцентуємо і вагомість концертмейстерської діяльності в усіх сферах виконавства – інструментального та вокального. На рівні наукової рефлексії визнання такої значущості відбиває інтенсивне дослідження про явив універсалізму постаті концертмейстера та його місії в контексті освіти, увага дослідників

до феномену концертмейстерства в його співвідношенні зі специфікою виконавства на струнних, народних та духових інструментах, хоровим мистецтвом, академічним та джазовим вокалом тощо.

Є лише один виняток – народний спів. Виняток майже парадоксальний з огляду на суспільну увагу до народного співу як маркера художнього виміру національної ідентифікації, на поширення народного співу в його автентичній, академічній та естрадній модифікаціях у сучасному культурному просторі України, на позиціонування української культурної спадщини, частиною якої є народно-пісенна традиція, як одного із засобів культурної дипломатії (Стратегія публічної дипломатії, 2021).

Водночас із інтенсифікацією підготовки співаків відповідного спрямування в національній системі мистецької освіти такий дисонанс актуалізує потребу в осмисленні специфіки діяльності концертмейстера у сфері фахової підготовки носіїв народної пісенності, позначеній суттєвими нюансами як технічного, так і образно-змістового, ментального характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє констатувати, що сутність і специфіка діяльності концертмейстера перебуває у фокусі постійної уваги сучасних українських науковців. До загальних питань сутності та специфіки концертмейстерського мистецтва у синхронії та діахронії звертаються Н. Бойко, О. Боровицька, Н. Інютючкіна, І. Каленик, Т. Молчанова, М. Оболенська, яка висвітлює психологічні нюанси діяльності концертмейстера та акцентує взаємовплив у ній антиципації та емоційного інтелекту (Оболенська, 2023), Л. Повзун, Ю. Харченко, яка акцентує підвищення значення інноваційної компоненти концертмейстерства та зазначає, що «концертмейстер в умовах сьогодення покликаний до здійснення пошуку нестандартних, ефективних підходів вирішення професійних проблем, вміння генерувати оригінальні творчі ідеї, методи і прийоми організації навчальної діяльності студентів» (Харченко, 2019: 147).

Питання роботи концертмейстера з вокалістами розглядають такі науковці, як В. Павлічук, В. Чайка та Н. Тишкевич, О. Тітова та І. Суботницький, В. Чібісов, який наголошує на необхідності розширення сфери компетентностей сучасного концертмейстера, від якого очікуються «знання специфіки вокалу і технологічних завдань вокаліста в кожній конкретній стилістиці, жанровій та історичній, а також знання мов, якими ці твори виконують» (Чібісов, 2024: 231).

У такому масштабному компендіумі виокремлено визначені в музикологічному дискурсі загальні проблеми діяльності концертмейстера: масштабний гуманітарний, професійний тезаурус знання та урахування специфіки інструментального та вокального виконавства, високий рівень розвитку навичок створення ансамблевої єдності, транспонування, читання з аркушу; володіння жанрово та стильово різноманітним репертуаром; інтерпретаційна гнучкість; уміння гармонійно отримувати виконавську та педагогічну діяльність; високий рівень толерантності та виконавської мобільності; інноваційна інтенційність; розвинений емоційний інтелект й антиципація тощо.

Мета статті – окреслення специфіки роботи концертмейстера з вокалістами носіями народної пісенності.

Виклад основного матеріалу. Іманентна та перманентна системність і комплексність діяльності концертмейстера, що виявляється в усіх сферах виконавського мистецтва та водночас у контексті освітньої діяльності, одним із модусів прояву має багаторівневність виконавського «здійснення» музичного твору на всіх рівнях його організації – від концептуального, емоційно-образного до виконавської артикуляції.

Т. Молчанова, акцентуючи специфіку концертмейстерського мистецтва, зазначає, що «сольне виконання та гра з солістом – психологічно відмінні стани, що різняться не лише спрямованістю уваги у момент виконання, а й мірою артистичної відповідальності» (Молчанова, 2013). Проекція цієї значущої тези на простір народнопісенного виконавства маркує діяльність концертмейстера особливою артистичною відповідальністю за збереження духовного досвіду нації. Сконцентрований у народній пісенності, він експлікується в її ліричності, кордоцентризмі, емоційно-почуттєвій глибині, інтровертності, насиченні архетиповими образами тощо, які увиразнюють на рівні художньої рефлексії глибинні настанови українського менталітету (Історія української культури, 2013: 30–33).

Їх трансляція та виконавська інтерпретація набуває певної загостреності в художніх реаліях сьогодення – адже «тенденція до комерціалізації мистецтва, поява різних комерційних проєктів, в яких українська народна пісня виступає продуктом масової культури, призводить до спотворення її внутрішньої глибинної сутності, до втрати особливої духовної енергетики, яка впродовж століть живила професійну традицію, аматорство і, зокрема, виконавство» (Скопцова, 2016: 59). За цих причин діяльність концертмейстера спрямовується не стільки у напрямку співтворення винятково оригінальної, унікальної інтерпретації народної пісні, скільки на унаочнення-виявлення на концептуальному рівні її ментальної значущості як однієї з детермінант світогляду нації, атрибутивного втілення її художнього світу, чинника «творення етнічної та національної ідентичності» української спільноти (Корній, 2019: 7).

Зазначимо, що статус народної пісенності як віддзеркалення колективної історичної пам'яті та художньої рефлексії, з одного боку, та з іншого – притаманна сучасній художній практиці тенденція суб'єктивізації творчих настанов, формування співаком власної творчої позиції, зокрема на рівні виконавської стилістики (що особливо притаманно вокалістам-початківцям), можуть створювати потенційно дискусивну ауру щодо вибудування співаком виконавської концепції твору та його

стилістичної інтерпретації, пошуку гармонійного єднання традиційних та новаційних особливостей виконання. Відзначимо, що складність пошуку таких шляхів єднання для виконавця детермінована, з одного боку, активним процесом дифузії народної пісенності з академічною традицією в межах неофольклоризму, з іншого боку – її активним входженням у простір масового мистецтва та модифікаціями внаслідок зміни простору функціонування. З огляду на це, однією з функцій концертмейстера стає активна участь у концептуванні, формуванні змістових обріїв виконавського втілення твору на основі розкодування закладених у ньому смислів, досягнутих у параметрах національного світогляду. Спільне з концертмейстером осмислення на інтелектуально-когнітивному рівні та реалізація на виконавсько-практичному рівні виконавської концепції твору уможливить творчу самореалізацію вокаліста в контексті простору народнопісенного виконавства та винайдення ним власного місця у співочій традиції.

Важливе значення у формуванні виконавської концепції має урахування локусної специфіки народної пісенності. Окрім жанрових, інтонаційних, ритмічних, власне виконавських особливостей, вона виявляється і вербальному рівні, зокрема в діалектній забарвленості лексем, відокремленні частки –ся- від дієслова (ся рождає). Тому на концертмейстера може покладатися і специфічна роль спільного із вокалістом розкриття нюансів змістових вимірів народної пісні, що уможливить глибоке органічне проникнення в її світ. Це уможливить і корегування виконавської інтерпретації драматургії твору, у якій виразність діалектизмів слугуватиме акцентуації його драматургічно вагомих моментів та увиразненню індивідуалізованої співацької репрезентації.

Урахування специфіки вокального виконавства – аксіоматична фахова вимога до компетентнісного кола концертмейстерської діяльності. У контексті народнопісенного виконавства ця вимога потребує насамперед урахування специфіки напівприкритої та відкритої манери співу, позначеної особливою інтонаційною чистотою, проміжним або слабким імпадансом, що спонукає до відповідної тембральної яскравості партії концертмейстера. Особлива увага концертмейстера з огляду на тенденцію підвищення інтонаційного рівня при відкритій манері співу має бути спрямована і на акцентуацію виконавцеві необхідності фіксації положення гортані та дотримання інтонаційної чистоти (Дрожжина, 2019: 143). Яскравість, індивідуалізованість тембру голосу носіїв народної пісенності та пріоритетність «прямого»

звуку з мінімальним вібрато потребує винайдення концертмейстером в кожному випадку індивідуалізованої тембрової барви та ретельного відпрацювання відповідної тембрової виразності для створення гармонійної ансамблевої узгодженості.

Далеко не завжди виконавці народної пісні мають великий діапазон голосів і «рівну» темброву браву на всіх його ділянках (особливо початківці). Це детермінує спрямованість діяльності концертмейстера не тільки на формування тембрової палітри, адекватної тембровій забарвленості голосу співака як загалом, так і в окремих ділянках діапазону. Важливого значення набуває також постійна акцентуація протягом занять потреби в дотриманні тембрової урівноваженості. Значущість такої вимоги посилюється з огляду на характерне для народнопісенної традиції «посилання звуку в далечінь», відкрите звуковидобування, а також на потребу в дотриманні єдиної манери звукоутворення голосних – «вирівнювання їх тембрального звучання за умови збереження їх фонетичної визначеності» (Дрожжина, 2019: 154) та орієнтації народнопісенної традиції на формування голосних за фонемою «і».

Одна з особливостей народнопісенної традиції полягає в своєрідності фразування та наголосів. О. Скопцова у зв'язку із цим наголошує, що «важливу роль у виконанні народних пісень відіграє фразовий наголос, який припадає на останнє слово речення, ...стає центром висловлення» (Скопцова, 2016: 64). Водночас із переміщенням наголосів це зумовлює необхідність особливої уваги до фразування, яке має відпрацьовуватися концертмейстером із урахуванням можливих розбіжностей логіки інтонаційного процесу та вербального шару.

Діяльність концертмейстера в контексті народнопісенного виконавства позначена унікальною концентрованістю музичної думки – на відміну від роботи з оперним співаком, партія якого характеризується як масштабністю, так і певною часовою дискретністю, процесуальністю репрезентації, зв'язком із драматургією розгортання інших партій, діалогічністю буття образу щодо інших образів твору. Народна пісня маркована концептуальною, змістовою, образною, виразовою насиченістю за відносно невеликих масштабів, що надає кожній інтонації та ритмонемі виняткового образно-сміслового значення та унеможливорює їх змістову нейтральність. Закцентуємо з огляду на ці особливості необхідність «ювелірної», винятково ретельної роботи концертмейстера з текстом, яка потребує уваги до осмислення специфіки нюансів його образно-змістового «рельєфу», зокрема емоційного, динамічного, артикуляційного акцентування

сміслово значущих лексем та вибудування їх співвідношення як чинника цілісної драматургії твору.

Особливої уваги при роботі концертмейстера з виконавцем народної пісні потребують темпова та ритмічна узгодженість партій, формування єдиного хронотопу виконання в умовах притаманної народнопісенному виконавству інтенсивності агогіки та інтерпретаційної лабільності амбітусу. На інтонаційному та ритмічному рівні це виявляється в нейтральному інтонуванні, інтонаційній невизначеності меж глісандування, в довільному розтягуванні-усіченні інтоном, зокрема шляхом уведення додаткових приголосних та розтягуванні голосних, на синтаксичному – в обриванні слів, на композиційно-структурному – в рухливості хронотопічного співвідношення композиційних елементів твору, детермінованій часовою та просторовою довільністю глісандо, уведенням додаткових вигуків, зойків тощо.

У таких умовах притаманна академічній традиції регулярність, «унормованість» викладення музичної думки в її темпорально-спатіальних межах поступається місцем гнучкій рухливості. Однією з вимірів місії концертмейстера тому вважаємо спрямування виконавського акту на формування та дотримання міри імпровізаційності виконання, яка не порушує композиційну єдність твору, забезпечує рівновагу його композиційно-структурних «єдинців» та цілісність драматургії.

Значущість візуальної компоненти в контексті народнопісенної традиції зумовлюється атрибутивною для неї синкретичністю. Збереження специфічної виконавської пластики, як одного з її утілень і відбиття активного комунікаційного потенціалу народнопісенного виконавства, втім, значно ускладнюється в умовах модуляції фольклорного зразка у простір сценічного виконавства. Активність звернення носія народної пісенності до аудиторії, позиціонування себе як її частини, нерозривно пов'язаної з нею емоційно та ментально виявляються в типових для народнопісенної традиції рухах рук і голови, нахилах до слухачів як до співвиконавців, інколи – в помірній, стриманій імітації танцювальних рухів тощо. Така активність, що є інтенсивною порівняно з академічною обмеженістю пластики та певною статуарністю, зумовлює і спрямованість концертмейстера на уникання замкненості у власному виконавському просторі та створення активного пластичного резонансу з вокалістом.

Питання сценічного хвилювання та формування єдиного емоційного поля у спільному творенні музичного твору в контексті сценічної практики є позачасово актуальним у діяльності концертмей-

стера. Висвітлюючи особливості емоційно-психологічної компоненти діяльності концертмейстера, М. Оболенська підкреслює «відкритість поля емоційних реакцій» (Оболенська, 2023: 264) та необхідність вирішення складних проблем корекції власних емоцій та резонування з емоціями соліста шляхом антиципації та емоційного інтелекту. У контексті народнопісенного виконавства актуалізація цих якостей зумовлена високим ступенем виконавської рефлексії – емоційної напруги. Виявлена зокрема в тяжінні до високого динамічного тону, експресивному звуковидобуванні тощо вона потенційно підвищується в умовах сценічного хвилювання та модуляції народнопісенного виконавства в академічній сценічній простір. Додатковою місією концертмейстера при роботі з носіями народної пісенності стає сприяння формуванню емоційного рельєфу твору та його корекція задля уникання надмірної експресивності.

Урахування особливостей народнопісенної традиції в діяльності концертмейстера та корегування його місії у виконавському процесі слугуватиме збереженню та трансляції народнопісенного виконавства «як парадигмального явища інтегративної синкретичної реалізації духовно-творчої діяльності з опрідметнення народної пісенності, яка має національну природу, регіональну забарвленість і ґрунтується на нероздільності та первинній колективності суб'єкта й об'єкта» (Карчова, 2016: 5).

Висновки. Інтенсифікація буття народнопісенного виконавства в сучасному культурному просторі України актуалізує визначення специфіки роботи концертмейстера з носіями народнопісенної традиції. Урахування особливостей народнопісенного виконавства зумовлює специфічні риси діяльності концертмейстера на концептуальному рівні – артистичну відповідальність за збереження сконцентрованого в народній пісенності духовного досвіду нації та спрямованість на активне концептотворення – розкодування сенсів народної пісні, досягнутих у параметрах національного світогляду; забезпечення формування вокалістом власного місця у співочій традиції, а також осмислення діалектизмів як чинників акцентуації драматургічно вагомих моментів твору та увиразнення його індивідуалізованої співацької репрезентації. У тембровому вимірі необхідним є відпрацювання тембрової виразності й індивідуалізованості тембру співацького голосу для створення гармонійної ансамблевої узгодженості на основі, акцентуація потреби у фіксації положення гортані та дотримання інтонаційної чистоти тембрової урівноваженості в усі ділянках діапазону голосу. Особлива увага до фразування зумовлюється мож-

ливими розбіжностями логіки інтонаційного процесу та вербального шару твору. Концептуальна, змістова, образна та виразова концентрованість народної пісні спрямовує діяльність концертмейстера на осмислення специфіки нюансів її образно-змістового «рельєфу», емоційного, динамічного, артикуляційного акцентування смислово значущих лексем та вибудування їх співвідношення як чинника цілісної драматургії твору.

Змістового значення набуває в діяльності концертмейстера при роботі з носіями народної

пісенності темпова та ритмічна узгодженість партій, формування єдиного хронотопу виконання та спрямування виконавського акту на дотримання міри імпровізаційності виконання, а також створення активного пластичного резонансу з вокалістом, спільне осмислення емоційного рельєфу твору та його корекція за умов сценічного виконання.

Перспективи подальших досліджень полягають у виявленні специфіки роботи концертмейстера зі ансамблем співаків – носіїв народнопісенної традиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дрожжина Н. В. Вокальне мистецтво естради: історія, теорія, практика. Харків: Видавництво «Естет Принт», 2019. 336 с.
2. Історія української культури: підручник / В. О. Лозовой, Л. В. Анучина, О. А. Стасевська, О. В. Уманець; за ред. В. О. Лозового. Харків: Право, 2013. 368 с.
3. Карчова Ю. І. Українське народнопісенне виконавство в професійній музичній практиці останньої третини ХХ – початку ХХІ століть: автореф. ...дис. канд. мистецтвознавства: 17.00.0. Харків: Харківський національний університет мистецтв ім. І. П. Котляревського, 2016. 17 с.
4. Корній Л. Проблема етнонаціональної ідентичності українського музичного мистецтва. *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії*, 2019. Вип. 19. С. 6–16.
5. Молчанова Т. Системні механізми творчої лабораторії піаніста-концертмейстера і соліста. *Науковий вісник Донбасу*, 2013, № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2013_4_45
6. Оболенська М. М. Антиципація в концертній практиці піаніста-концертмейстера в контексті емоційного інтелекту. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал*, 2023, № 1. С. 264–268.
7. Скопцова О. Науково-педагогічне осмислення українського народного пісенного виконавства. *Педагогічні науки: зб. наук. пр. Полтава*, 2016. Вип. 66–67. С. 59–65.
8. Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021-2025 роки. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf>
9. Харченко Ю. Професійна культура концертмейстера закладу вищої освіти: теоретико-методологічний аспект. *Молодь і ринок*, 2019, № 4 (171). С. 145–152.
10. Чібісов В. Сучасна трансформація професії піаніста-концертмейстера: коуч вокалістів. *Концертмейстерська діяльність: історія, персоналії, методика: науково-методичний збірник: статті та матеріали* / Гол. ред. І. Пилатюк, наук. ред.-упоряд. О. Басса. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 228–232.

REFERENCES

1. Drozhzhyna, N. (2019). *Vokalne mystetstvo estrady: istoriia, teoriia, praktyka* [Pop vocal art: history, theory, practice]. Kharkiv: Vydavnytstvo «Estet Prynt». 336 [in Ukrainian].
2. Lozovoi, V. O. (Ed.). (2013). *Istoriia ukrainskoi kultury: pidruchnyk* [The history of Ukrainian culture: textbook] / L. V. Anuchina, O. A. Stasevska, O. V. Umanets. Kharkiv: Pravo. 368. [in Ukrainian].
3. Karchova, Yu. I. (2016). *Ukrainske narodnopenne vykonavstvo v profesiinii muzychnii praktytsi ostannoii tretyny XX – pochatku XXI stolit* [Ukrainian folk song performance in professional musical practice last third of XX – beginning of XXI century]. (Extended abstracts of candidate's thesis). Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi universytet mystetstv imeni I. P. Kotliarevskoho. 17. [in Ukrainian].
4. Kornii, L. (2019). *Problema etnonatsionalnoi identychnosti ukrainskoho muzychnoho mystetstva* [The problem of ethno-national identity of Ukrainian musical art]. *Ukrainske mystetstvoznastvo: materialy, doslidzhennia, retenzii – Ukrainian art history: materials, research, reviews*, 19, 6–16. [in Ukrainian].
5. Molchanova, T. O. (2013). *Systemni mekhanizmy tvorchoi laboratorii pianista-kontsertmeistera i solista* [System mechanisms of the creative laboratory of the pianist-concertmaster and soloist]. *Naukovyi visnyk Donbasu – Scientific Bulletin of Donbass*, 4. [in Ukrainian]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2013_4_45
6. Obolenska, M. M. (2023). *Antytsypatsiia v kontsertnii praktytsi pianista-kontsertmeistera v konteksti emotsiinoho intelektu* [Anticipation in pianist-concertmaster's concert practice in the context of emotional intelligence]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv – National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald*, 1, 264–268. [in Ukrainian].
7. Skoptsova, O. (2016). *Naukovo-pedahohychne osmyslennia ukrainskoho narodnoho pisennoho vykonavstva* [Scientific-pedagogical interpretation of Ukrainian folk song performance]. *Pedahohichni nauky: zbirnyk naukovykh prats – Pedagogical Sciences: collection of research papers*. Poltava, 66–67, 59–65. [in Ukrainian].
8. *Stratehiia publichnoi dyplomatii Ministerstva zakordonnykh sprav Ukrainy na 2021–2025 roky* [Public Diplomacy Strategy of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine for 2021–2025]. [in Ukrainian]. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/>

app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf

9. Harchenko, Yu. (2019). Profesiina kultura kontsermeitera zakladu vyshoi osvity: teoretyko-metodolohichni aspekt [Professional culture of the accompanist in the higher education institution: theoretical-methodological aspect]. *Molod i rynok – Youth & market*, 4 (171), 145–152. [in Ukrainian].

10. Chibisov, V. (2024). Suchasna transformatsiia profesii pianista-kontsertmeitera: kouch vokalistiv [Modern transformation of the profession of a pianist-concertmaster: a coach of vocalists]. *Kontsertmeisterska diialnist: istoriia, personalii, metodyka: naukovo-metodychnyi zbirnyk: staty ta mayerialy – Concertmaster activity: history, personalities, methods: scientific and methodological collection: articles and materials*. I. Pilatyuk (Ed.) Odesa: Helvetica Publishing House, 228–232. [in Ukrainian].